

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ
फैसला
069-CI-1210
मुद्दा: लेनदेन।

बारा जिल्ला, सिंहासनी गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने शान्तीकुमारीको मु.स. गर्ने } पुनरावेदक
रामाकान्त चौधरी -----१ } प्रतिवादी

विरुद्ध
बारा जिल्ला, गंजभवानीपुर गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने प्रेमलाल साह कलवार --१ } प्रत्यर्थी
वादी

शुरु तहमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री अवधविहारी प्रसाद सिन्हा
बारा जिल्ला अदालत ।

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने: माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री आनन्दमोहन भट्टराई
पुनरावेदन अदालत हेटौँडा ।

पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०७०।०९।२२ को फैसला उपर न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालत समक्ष पुनरावेदन परी पेश हुन प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ ।

विपक्षी शान्तीकुमारीले घर खर्च गर्नको लागि म फिरादी प्रेमलाल साह कलवारसँग रु. ७५,०००।— लिई सोको सयकडा १०% को दरले ब्याज लगाई २०६५ साल माघ

मसान्तसम्ममा एकमुष्ट बुझाउने भाखा राखी मिति २०६५।२।३१।६ मा कपाली तमसुक लेखी लेखाई सहिछाप गरी कपाली तमसुक मलाई सौपी दिएकोमा साँवा ब्याज वापतको रकम भाखा म्यादमा नबुझाएकोले भाखा नाघेपछि मेरो साँवा ब्याज माग गर्दा विपक्षीले आजभोली भनी आलटाल गरी आएकोमा मेरो साँवा र भरीभराउ नहुँदासम्मको हुने कानून बमोजिमको ब्याज समेत विपक्षीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको तर्फबाट बारा जिल्ला अदालतमा पेश भएको फिराद-पत्र।

वादीले आफ्नो फिरादमा देखाएको रु. ७५,०००।— वादीबाट मेरो पत्नीले कर्जा नलिएको हुँदा दावीको सावा र कानून बमोजिमको ब्याज कर्जा रकम तिर्नुपर्ने होइन । ऋण कर्जा सापट लिएको खण्डमा घरव्यवहार गर्ने मुख्य व्यक्तिको सहमति लिनुपर्नेमा सहमति लिएको अवस्था छैन। स्वर्गीय शान्तिकुमारी घरको मुख्य व्यक्ति भै कामकाज गर्ने नभई निजको लोग्ने म रामाकान्त चौधरी घरको मुख्य व्यक्ति भएकोले मेरो पत्नी स्व.शान्तीकुमारीले गरिदिएको लेनदेन कागजको दायित्व मैले लिनुपर्ने होईन । ऋण लिदाका बखत मेरो सहिछाप हुनुपर्नेमा मेरो सहमति विना गरिएको लिखत भै लेनदेन व्यवहारको ८ नं. बमोजिम उपरोक्त मुद्दा खारेजभागी छ। विपक्षी वादीले शान्तीकुमारी मिति २०६७।११।९ मा मरिसकेको भन्ने कुरा जानकारी हुँदाहुँदै मेरोको व्यक्ति उपर विपक्षी वादीको यो लेनदेन मुद्दा परेकोले मरिसकेको व्यक्तिउपर परेको नालेस दैयादारले सकार गर्न आउँदैमा कानून बमोजिम मैले सकार गरेको भनी मान्न सकिँदैन। विपक्षी वादीलाई प्रतिवादी अघि नै मरिसकेको कुरा जानकारी हुँदाहुँदै मरिसकेको व्यक्तिउपरको फिराद दावी हुँदा उक्त फिराद दावी अ.बं. १८० नं. बमोजिम खारेजभागी छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट पेश भएको प्रतिउत्तर पत्र।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीले ऋणी शान्तीकुमारीको अपुताली यी प्रतिवादीले खाएको देखाउन नसकेको साथै प्रतिवादीले पनि ऋणीको अपुताली खाएको छैन वा खान्न भनी भन्न नसकेको केवल लेनदेनको ८ नं. को जिकिर लिएको अवस्था छ भने वादीले शान्तीकुमारीको नाउँको जग्गा रोक्का गराइरहेको मिसिलबाट देखिँदा सोही ऋणी शान्तीकुमारीको नाउँको रोक्का रहेको जग्गाबाट कानून बमोजिमको वादी दावीको साँवा ब्याज वादीले भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।५।२९ को फैसला।

शान्तीकुमारीको मिति २०६७।११।९ मा मृत्यु भैसकेकोमा मृत व्यक्ति उपरमा मिति २०६७।१२।१ मा मुद्दा दायर गरेबाट फिराद व्यहोरा एवं दावी कानून विपरीत छ। प्रस्तुत

मुद्दामा अंश र अपुतालीको कुनै सम्बन्ध छैन। मूल रुपमा मृतक ऋणी घरको मुख्य हो होइन र मृतक व्यक्ति उपर दिएको मुद्दामा दावी बमोजिम ठहर गर्न मिल्छ मिल्दैन भन्ने प्रश्नको महत्वलाई अनदेखा गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम न्याय गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत हेटौडामा परेको पुनरावेदनपत्र।

ऋणी शान्तीकुमारीको नाउँ दर्ताको उक्त जग्गा रोक्का नभएको तथ्य मालपोत कार्यालय बाराको मिसिलमा रहेको व्यहोरा सो पत्रबाट पुष्टि हुँदाहुँदै सो उपर विचार मूल्याङ्कन नभई स्वर्गीय ऋणीको नाउँ दर्ताको जग्गाबाट मात्र मेरो तमसुकको साँवा ब्याज भराई पाउने ठहराई भएको फैसला लेनदेन व्यवहारको ८ नं. तथा अ.बं. १८४(क), १८५ नं. समेतको प्रतिकुल हुँदा बदरभागी छ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत हेटौडामा परेको पुनरावेदनपत्र।

यसमा वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको र प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा शुरूको फैसला विचारणीय देखिएकोले मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ एकअर्काको पुनरावेदन परस्परमा जानकारी गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौडाको मिति २०६९।८।२२ को विपक्षी झिकाउने आदेश।

मृतकको अपुताली निजको लोग्ने रामाकान्त चौधरीले खाएको तथ्य स्थापित भैरहेकोमा साहुको ऋण तिर्दिन भन्न पाउने अवस्था लेनदेन व्यवहारको २२ नं. ले मिल्ने अवस्था देखिंदैन। लेनदेन व्यवहारको ८ नं. ले घरको मुली होइन भनी प्रतिवाद गर्दैमा साहुको ऋण असुल हुन सक्दैन भनी मान्न मिल्ने देखिंदैन। आफ्नी पत्नीको नाममा रहेको सम्पत्ति निजको मृत्यु भएपश्चात आफैँले हक हस्तान्तरण गराई लिएको अवस्थामा पत्नीले लिएको ऋणको दायित्व स्वतः सिर्जना भएको देखिँदा दावी बमोजिमको साँवा व्याज भराउनु पर्नेमा सो तर्फ दृष्टी नदिई भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भै पुनरावेदक प्रतिवादी रामाकान्त चौधरीबाट लिखतको साँवा रु. ७५,०००।— र सो को कानून बमोजिमको व्याज वादीले भरी पाउने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत हेटौडाको मिति २०६९।९।२२ को फैसला।

घर परिवारमा घर व्यवहार गर्ने कार्यको मुख्य व्यक्तिले गरेको व्यवहारले मात्र लेनदेन व्यवहारमा कानूनी मान्यता पाउँदछ। विपक्षी ऋणी पत्नी घरको मुली व्यक्ति नभएको र घरको मुली व्यक्ति स भएको अवस्थामा मेरो मञ्जुरी नभएको व्यवहारको दायित्व मैले लिनुपर्ने

होइन। मिति २०६७।११।९ मा मृत्यु भएकी पत्नीको विरुद्धमा मिति २०६७।१२। १ मा मुद्दा दायर गरेकोबाट उक्त मुद्दा कानून विपरीत छ। यस मुद्दामा अंश र अपुतालीको विषय सम्बन्धित नै रहेको छैन। मृत्यु भैसकेको व्यक्ति उपर दायर भएको मुद्दामा दावी बमोजिम ठहर गर्न मिल्ने अवस्था नै हुदैन। मिति २०६५।२।३१ को कथित कपाली तमसुक रु. ७५,०००।— को नभै रु. २५,०००।— मात्रको भएको अवस्थामा समेत वादी दावी बमोजिम मबाट साँवा व्याज भराई लिन पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी पुनरावेदन जिकिर बमोजिम गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पेश भएको पुनरावेदन पत्र।

नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेशी सुचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन ? निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

यसमा वादी प्रेमलाल शाह कलवारले मु.स. गर्ने रामाकान्त चौधरीको पत्नी शान्ति कुमारीले घरखर्च गर्न भनी लिएको कर्जा र त्यसको कानून बमोजिमको व्याज दावी गरी पेश गरेको लेनदेन मुद्दामा शुरू अदालतबाट ऋणी शान्ति कुमारीको नाउँमा रोक्का रहेको जग्गाबाट कानून बमोजिम वादी दावीको साँवा व्याज वादीले भराई पाउने ठहर गरेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट उक्त फैसला उल्टी गरी मु.स. गर्ने रामाकान्त चौधरीबाट साँवा व्याज भराई पाउने ठहर गरेको फैसला उपर आफूले लिखत अनुसारको रकम भराई दिनु नपर्ने जिकिर लिई उक्त फैसला उल्टी गरी पाउन पुनरावेदन गरेको देखियो।

यसमा पुनरावेदक रामाकान्त चौधरीको पत्नी ऋणी शान्ति कुमारीले वादी प्रेमलाल शाह कलवारसँग रु. ७५,०००।— (अक्षरूपी पचहत्तर हजार) घर खर्च वापत ऋण लिएको भन्ने दावीको लिखतबाट देखिन्छ। वादी साहुको ऋण चुक्ता नहुँदै ऋणीको मृत्यु भएको अवस्था हुँदा ऋणी विरुद्ध परेको मुद्दा नजीकको हकवालाको नाताले ऋणीका पति यी पुनरावेदक प्रतिवादीले सकार गरेको देखिन्छ। ऋणी शान्ति कुमारी पुनरावेदकको पत्नी देखिएकाले घरको व्यवहार चलाउने व्यक्ति यिनै पुनरावेदक प्रतिवादी नै रहेको देखिन्छ। मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको ८ नं. मा घरको मुख्य भै कामकाज गर्न वा सगोलमा बसी विभिन्न ठाउँमा घर खेती व्यापार वा अरु कुनै काम गरी बस्ने उमेर पुगेका जानकार लोग्ने मानिस वा स्वास्नी मानिस आफू बसी काम गरेको ठाउँको मुख्य ठहर्छन्। त्यस्ता मुख्यले गरेको व्यवहार वा

एकाघरका उमेर पुगेका अरुले गरेकोमा मुख्य जानकारको पनि सहिछाप वा लिखत भएको व्यवहार मात्र गोश्वारा धनबाट चल्छ। भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने ऐ. ऐनको सोही महलको ९ नं. मा "यसै महलको ८ नं. बमोजिम मुख्य भै कामकाज गरेकोमा बाहेक अरु अवस्थामा एकाघरका उमेर पुगेका कुनै व्यक्तिले कुनै व्यवहार गरेको रहेछ भने निजले आफूले पाउने धनमा निजको हक नपुगेसम्म साहुले सो धनमा समाउन पाउँदैन। निजले आफैले आर्जन गरेको वा आफूखुशी गर्न पाउने सम्पत्तिबाट मात्र लिन पाउँछ। निजको आफ्नो आर्जनको वा आफूखुशी गर्न पाउने सम्पत्ति रहेनछ भने निजले पाउने धनमा हक नपुगेसम्म धरपकड गर्न पनि हुदैन। यस्तोमा दश वर्षभित्र नालिस गरी आफ्नो हक कायम गराई राखे मात्र त्यस्तो धनमा निजको हक पुगेपछि साहुले ऐन बमोजिम गरिलिन पाउँछ। त्यस्तोमा आसामीको हक पुगेको मितिले दण्ड सजायको महलको ४२ नं बमोजिमको भरी भराउको दरखास्त दिने म्याद शुरु हुन्छ।" भन्ने व्यवस्था रहेको देखिदा उपरोक्त कानूनी व्यवस्थाको आधारमा घरको मुख्यले मात्र नभै अन्य एकाघरका सदस्यले समेत आफ्नो हक लाग्ने सम्पत्तिबाट साहुले भराई पाउने गरी व्यवहार गर्न पाउने देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा पुनरावेदकको पत्नीले घर व्यवहारको लागि ऋण लिन नपाउने भन्ने देखिँन आएन।

शुरु बारा जिल्ला अदालतबाट ऋणी मृतक शान्ति कुमारीको नाउँमा रहेको रोक्का जग्गाबाट कानून बमोजिम साँवा व्याज भराई दिनु भनी फैसला गरेको भएपनि बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।२ को जग्गा रोक्का सम्बन्धी पत्रानुसार मालपोत कार्यालय बाराले मिति २०६७।१२।३ मा बारा जिल्ला अदालतलाई लेखेको पत्रमा मिति २०६५।१।२ को तहाँ अदालतको पत्रले रोक्का रहीरहेको हुँदा दोहोरो रोक्का राख्न नसकिने व्यहोरा उल्लेख गरी पत्राचार गरेको देखिन्छ। यसरी रोक्का नै नरहेको र अन्य व्यक्तिको नाममा नामसारी भैसकेको जग्गाबाट लेनदेन व्यवहार वापत प्रदान भएको ऋण रकम असूल उपर हुन सक्ने नदेखिँदा अदालतबाट भएको फैसलाको तात्त्विक प्रयोजन रहने देखिँदैन। यस्तो अवस्थामा मुद्दाका पक्षले वास्तविक न्याय प्राप्त गर्न सक्नु भन्ने मनसायलाई समेत विचार गरी न्याय निरोपण हुनुपर्ने देखिन्छ। मुलुकी ऐन, अपुतालीको २ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा "यस महलको अन्य नम्बरहरुको अधीनमा रही अपुताली पर्दा मर्नेको लोग्ने, स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी, छोराको छोरा वा निजको अविवाहिता छोरी भएसम्म अरुले अपुताली पाउँदैन। मर्नेको छोरा नभई विधवा बुहारी भएमा निजले छोरा सरह अपुताली पाउँछे। त्यस्ता

कोही नभएमा विवाहिता छोरी, विवाहिता छोरी पनि नभए निजका छोरा वा अविवाहिता छोरी र निजहरू पनि नभए त्यस्तो अपुताली ऐन बमोजिमको हकवालाले पाउछ" भन्ने कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा मर्ने पत्नीको नजीकको हकवाला पति नै हुने देखिएकाले ऋणी मृतक शान्ति कुमारीको नजिकको हकवाला यी पुनरावेदक प्रतिवादी नै रहेको देखिन्छ। गा.वि.स.को कार्यालयले मालपोत कार्यालय बारालाई सम्बोधन गरी मिति २०६८।१२।२७ च.नं. ४६५ मा लेखेको जग्गा नामसारी सम्बन्धी पत्रको व्यहोरामा "शान्ती कुमारी आफ्नो कालगतिले मिति २०६७।११।९ मा परलोक हुनु भएकोमा निजको शेषपछिको खतिउपति गरी हक खाने बेहोर्ने हकवाला हकदार निजको पति रामाकान्त भएको सो बाहेक अरु हकदार नभएको" भन्ने व्यहोराको सिफारिस गरिदिएको देखिन्छ। त्यसैगरि ऐ.ऐ. मितिमा भएको सर्जिमिन मुचुल्कामा समेत सोही व्यहोराको मुचुल्का भएको देखिन्छ। जग्गा नामसारी तर्फको कारवाही हेर्दा मिति २०६९।३।१२ मा भएको मोठ रोक्का प्रमाणित व्यहोरामा सम्बन्धित कर्मचारीबाट कि.नं. २५७, ३०६ र ७ को मोठ फुकुवा भएकोले रोक्का छैन भनी प्रमाणित गरिदिएको र सोही आधारमा मालपोत कार्यालय बाराबाट मिति २०६९।३।१२ मा अपुतालीको २ नं. अनुसार निवेदक रामाकान्त चौधरीको नाउँमा एकलौटी नामसारी हुने गरी निर्णय भएको देखिन्छ। यसरी मिसिल संलग्न कागजातबाट यी पुनरावेदकले मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २ नं. अनुसार ऋणी मृतक पत्नी शान्तिदेवीको नाउँमा रहेको जग्गा आफ्नो नाउँमा नामसारी गरी लिएको देखिन आयो। अपुताली परेको ऋणीको सम्पत्ति नामसारी गराई लिनेले अपुताली पर्नेले लिएको ऋणको दायित्व बेहोर्नु नपर्ने भन्ने तर्क कानून संगत देखिन आएन।

मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको २२ नं. मा "अपुताली नखानेलाई साहुले पक्रन हुँदैन। अपुताली खाएपछि साहू तिर्दिन भन्न पनि हुँदैन। जुन हिसाबको अंश अपुताली पाउँछ, सोही हिसाबसँग साहू पनि तिर्नुपर्दछ। स्त्री अंशधनको महलको ३ नं बमोजिमको अचल सम्पत्ति मात्र खाएकोमा भने त्यस्ताको साहू तिर्न कर लाग्दैन।" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा अपुताली स्याहारने यी पुनरावेदकले साहूको ऋण तिर्नु नपर्ने भन्ने जिकिर कानून अनुकूल देखिन आएन। पुनरावेदकको पत्नी ऋणी शान्ति कुमारीको नाउँमा रहेको कि.नं. २५७ को ०-१-१५, ज.वि., कि.नं. ३०६ को ०-३-० ज.वि. र कि.नं. ७ को १-२-० ज.वि. गरी जम्मा ज.वि. १-६-१५ जग्गा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले अपुताली हक देखाइ आफ्नो नाममा नामसारी गराई

लिएको देखिंदा दावीको लिखतको सावँ व्याजको दायित्व उल्लेखित जग्गाहरुको मुल्यांकनबाट पुनरावेदकले बेहोर्न नसक्ने अवस्था समेत रहेको देखिंदैन ।

यसरी पत्नीको मृत्यु पश्चात निजको नाउँमा रहेको जग्गा आफ्नो नाउँमा नामसारी गराई अन्यत्र हक हस्तान्तरण गराएको अवस्थामा ऋणी पत्नीले गरिदिएको दावीको लिखतको साँवा व्याजको दायित्व स्वतः यी पुनरावेदकमा सर्ने अवस्थामा वादी दावी बमोजिमको साँवा व्याज यी पुनरावेदकबाट भराउने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई अन्यथा गर्नुपर्ने देखिएन ।

तसर्थ ऋणी पत्नी शान्ति कुमारीको नाउँमा रहेको जग्गाबाट दावीको लिखत बमोजिमको साँवा व्याज भराई लिन पाउने ठहर गरी भएको शुरु फैसला केही उल्टी गरी शान्तिकुमारीको मु.स. गर्ने पुनरावेदक प्रतिवादी रामाकान्त चौधरीबाट लिखतको साँवा रु. ७५,०००।— र सो को कानून बमोजिमको व्याज भराई पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।९।२२ को फैसला मिलेकै देखिंदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : चन्द्रप्रकाश तिवारी

कम्प्युटर टाईप गर्ने : चन्दनकुमार मण्डल

इति सम्बत् २०७३ साल साउन महिना २० गते रोज ५ शुभम् ।